

УДК 321.013

Коцан Р. І., Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЛІМОЛОГІЇ

Розглянуто процес наукового дослідження кордонів та формування лімології – науки про кордони. Представлено лімологію як науку, що вивчає природу і функції кордонів, прикордонні території і регіони, прикордонні процеси і інститути. Наголошено, що у відповідності з характером кордонів лімологія поділяється на терралімологію (сухопутні кордони), аквалімологію (водні кордони), аеролімологію (повітряні кордони) і спейслімологію (космічні кордони). Представлено поділ лімології на теоретичну (яка вивчає питання функцій і теорій охорони кордонів, методи дослідження кордонів тощо) і практичну (або кордонознавство). Наголошено, що сьогодні лімологія – це багатопрофільна наука, яка включає декілька сфер, серед яких важливе місце займає політична лімологія або лімополітологія. Вказано, що серед нових сфер лімології належне місце займають юридична, історична, туристична. Проаналізовано сучасні напрями досліджень у рамках кожної із зазначених сфер лімології, а також представлено науковців та їх внесок у дослідження питань кордонної проблематики. Зазначено, що в Україні сьогодні проблематикою дослідження кордонів системно займаються науково-дослідні інститути, організації й установи, а також незалежні наукові центри.

Ключові слова: наука про кордони, лімологія, теоретична лімологія, прикладна лімологія, сфери лімології, політична лімологія (лімополітологія).

Постановка наукової проблеми та її значення. Кордони загалом, а державні кордони зокрема, завжди були в полі зору науковців: істориків, географів, політологів, соціологів, юристів, що призвело до формування науки про кордони – лімології. Остання вивчає природу і функції кордонів, прикордонні території і регіони, прикордонні процеси і інститути. В залежності від переважання прикладних або теоретичних напрацювань лімологію поділяють на теоретичну і практичну.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Численний масив праць теоретичної і практичної лімології охоплює роботи, починаючи від Ф. Ратцеля, К. Хаусхофера, В. Семенова-Тян-Шанського, Л. Мечникова, В. Колосова до сучасних дослідників. Сьогодні лімологія є багатопрофільною наукою, яка включає декілька сфер (в тому числі політичну). З огляду на багатогранність лімології узагальнення і систематизації потребують наукові напрацювання різних періодів.

Метою статті є представлення лімології як багатопрофільної науки, яка включає декілька сфер, важливе місце яких займає політична лімологія (лімополітологія). Для досягнення мети було поставлено ряд завдань: представити лімологію як багатопрофільну науку, яка складається з декількох сфер; проаналізувати сучасні напрями досліджень у рамках кожної сфери лімології а також представити науковців та їх внесок у дослідження питань кордонної проблематики; представити інституції України, які сьогодні системно займаються проблематикою дослідження кордонів.

Виклад основного матеріалу. Кордони – це не нове історичне чи політичне явище або феномен. На нашу думку кордони – це важливі реалії конкретної геополітичної ситуації. Кордони потрібно розглядати в контексті цивілізаційного розвитку як складовий елемент цілісної системи міжнародних відносин, що функціонує і розвивається згідно внутрішньої логіки та внутрішніх закономірностей, яка за якістю і за масштабністю може трансформуватися. Методологія дослідження кордонів привела до формування науки про кордони – «лімології» (від лат. *limes* – границя, кордон). Якщо спочатку лімологією займались переважно географи, пізніше – політологи і економісти, то зараз вона все більше привертає увагу науковців з області історії, культури, літератури, лінгвістики, соціології тощо [9]. Такий прогрес виник на фоні зростання уваги до історичних аспектів кордону а також трансформації функцій сучасних кордонів, а відтак – формуванню стійких прикордонних територій.

Лімологія вивчає природу і функції кордонів, прикордонні території і регіони, прикордонні процеси та інститути. У відповідності з характером кордонів лімологія поділяється на терралімологію (сухопутні кордони), аквалімологію (водні кордони), аеролімологію (повітряні

кордони) і спейслімологію (космічні кордони). Лімологія, в залежності від переважаючого теоретичних чи прикладних досліджень, поділяється на дві частини. Теоретична лімологія досліджує цілу низку питань, пов'язаних з природою та функціями кордонів; теорією охорони кордонів; історією кордонів і прикордонних територій та регіонів; методами дослідження кордонів і різних форм взаємодії у прикордонних територіях; збереження національної ідентичності та самобутності в прикордонні. Прикладна лімологія, яку ще називають кордонознавством, має на меті наукове обґрунтування прикордонної політики і таких її аспектів, як безпека кордонів, діяльність суб'єктів охорони кордону, розвиток різних напрямів співпраці в прикордонні. Виходячи з вищевказаного можна констатувати, що в поле зору кордонознавства потрапляють питання пов'язані з впливом геополітичної ситуації на характер реалізації і захисту національних інтересів (в т.ч. у прикордонних територіях); проблеми захисту кордонів і забезпечення кордонної безпеки, способи і механізми вирішення конфліктних питань на кордонах. Важливою сферою дослідження кордонознавства сьогодні є проблеми міграційних процесів та національних питань, які включають вивчення міграційного чинника на процеси і явища в прикордонні, аналіз становища національних меншин в прикордонних регіонах. На нашу думку в полі зору кордонознавства мають бути присутніми питання функціонування кордонів, трансформації їх функцій, специфіка розгортання прикордонного і транскордонного співробітництва різних напрямів. Питання функціонування кордонів у сучасному світі повинно корелюватися з питаннями політичного простору, політичного процесу і політичних трансформацій та у цілому корелюватись із сучасною системою міжнародних відносин.

Сучасні лімологічні дослідження пов'язані не тільки з політичними чи політико-географічними аспектами, а й з економічними, соціальними, антропологічними, культурологічними, військовими, екологічними тощо. Можна стверджувати, що сьогодні лімологія – це багатопрофільна наука, яка включає декілька сфер, серед яких важливе місце займає політична лімологія або лімополітологія (рис. 1.). Серед «нових» сфер лімології належне місце займають юридична, історична, туристична.

Попри штучність більшості кордонів міжнародно-правова база є запорукою їх справедливого встановлення. Правовий аспект лімології представлений працями С. Бабуріна, Ю. Барсегова, І. Дмитриченко, Б. Клименко, І. Кузьменко, А. Ладиженського. Правове забезпечення самовизначення політичних утворень і збереження непорушності державних кордонів розробляли А. Абашидзе, Л. Волова, Л. Лазар, А. Порк, Р. Шпорлюк. Не менш досліджена ця проблема у зарубіжних вчених Ф. Барта, Е. Гелнера, О. Мотиль, В. Тернера, Д. Чепелі та ін. Правове оформлення кордону України представлено в працях А. Бондар, А. Буряк, В. Войтенко, М. Дмитрієнко.

Політико-географічна лімологія включає методи політичного аналізу географічного простору, які надають змогу співвідносити взаємовплив природних та штучних елементів в сучасних політичних кордонах. В рамках цього підходу сформувалася більшість сучасних класифікаційних схем щодо типів кордонів. До робіт цього напрямку належать праці Д. Армант, О. Вітковського, Ж. Готмана, А. Колчева, В. Колосова[8, 9], М. Міроненка, Л. Муравьова, В. Самаркіна, Л. Смирнягіна, Г. Ситнянського, В. Шувалова та ін. Серед робіт політико-географічного характеру слід відмітити численний масив праць, присвячених виникненню і розвитку транскордонного співробітництва, прикордонних і транскордонних регіонів. Також з'явилися дослідження (в тому числі дисертації), де темою або її частиною виступало питання становлення кордонів. Серед авторів цих праць відмітимо М.Багрова, І.Гудзеляк, М. Дністрянського, Н. Коцан, А. Голікова, Б. Яценка, О. Малиновської, Г. Копачинської.

Туристична лімологія взяла свій початок у політико-географічній науці. Проте сьогодні це сфера лімологічних досліджень, які вивчають вплив державних кордонів на міжнародний туризм, обсяги в'їзних та виїзних потоків, формування транскордонного туризму тощо. До представників туристичної лімології можна віднести А. Александрову, І. Смирнова, О. Любіцеву, М. Мальську та інших.

Історична лімологія розглядає проблеми прикордоння, де останні постають як історично сформований соціокультурний простір з власним темпоритмом розвитку й виразними ознаками «серединності». Серед науковців, які займаються концептуалізацією історичної лімології й уведенням проблем прикордоння у більш широкий контекст ставлення до інакшості, яке

перебуває у фокусі уваги сучасної соціогуманістики, відмітимо Я. Верменич [3] та фахівців Сектору теоретико-методологічних проблем історичної регіоналістики Інституту історії України НАН України (Р. Сосса, О. Галенко, О. Бажан, В. Дмитрук).

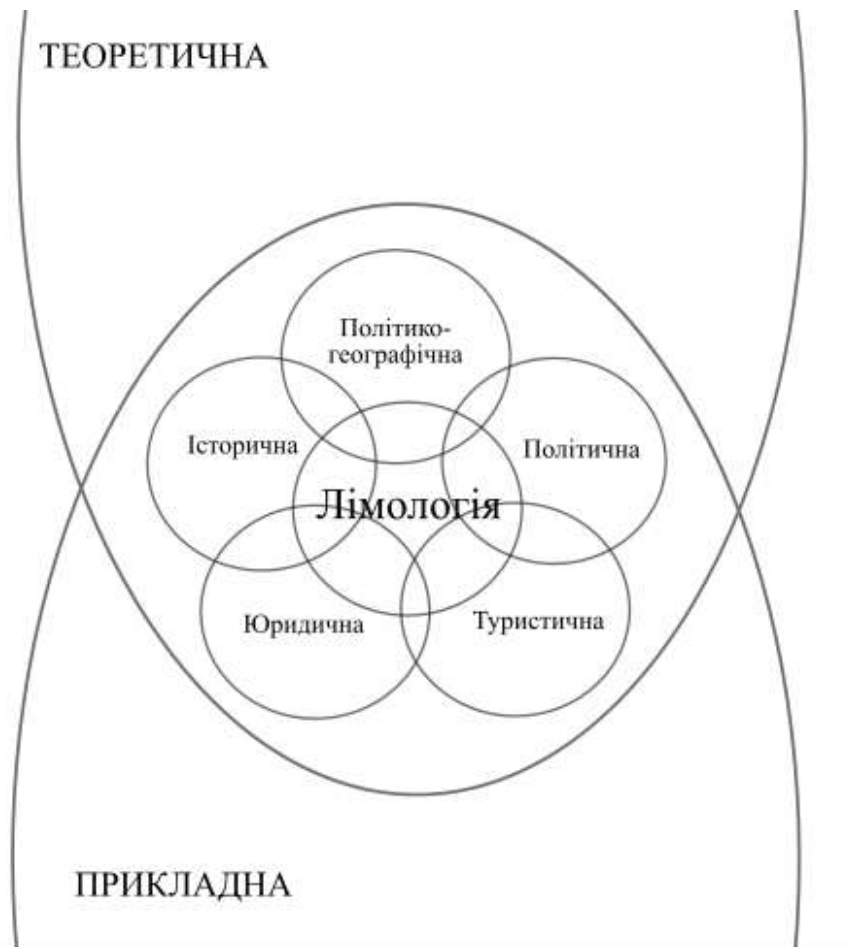

Рис. 1. Схема структуризації лімологічної науки*

*Складено автором

Політична лімологія на початковому і класичному періоді становлення в основному розглядала централізовану державу, увага якої була зосереджена на вирішенні проблем національної безпеки і забезпеченні суверенітету. Термін «кордон» при цьому означав демаркаційну лінію між державами і межу між політичними і культурними поглядами. В якості основного предмету політичної лімології кордони розглядались як інститути, які були покликані позначати межі між державами з метою забезпечення контролю над міграційними потоками населення, регулювання зовнішньої торгівлі (в тому числі прикордонної), створення умов для прикордонних контактів і взаємообміну результатами діяльності в суспільно-політичній, економічній та інших сферах. Сучасний період лімополітичних досліджень характеризується поглядом на кордон як на об'єкт і як на суб'єкт політичного процесу. Це зумовлено змінами геопросторової системи світу. Зараз мова йдеться про кордони як видимі і невидимі лінії, як частину міжнародного геополітичного простору, нації, системи держави – нації, регіональних і локальних явищ. У наукових доробках В. Дергачова, М. Ільїна, Л. Казарян, Ю. Канигіна, А. Никифорова, Ф. Рудича, Ю. Тихомирова, В. Тишкова, П. Чернова представлені тенденції розвитку територіально-політичних систем на теренах інтегрованих просторів, логіка яких втілює ідею постсуверенного існування, актуалізує питання політичної ролі кордону. Розуміння кордону збігається з Європейським усвідомленням його як інструмента політики, що абсолютизує штучність та нівелює природність. Місце політичного кордону у розвитку євро регіонів визначають Д. Гомьєн, В. Горбулін, А. Пендзівол, В. Похвальський, Б. Топорнін, С. Федуняк, В. Черевань. Історико-політичному розвитку території України присвятили праці О. Ганжа, Я. Дашкевич, В. Кубійович, А. Литвиненко, Ф. Рудич, С. Сосса, П. Толочко та ін.

Питання розподілу території України за фізико-географічними та економічними ознаками досліджували В. Андрушко, І. Буркут, О. Конотопцев, Р. Сергійчук, О. Топчиев та ін. Засади національної безпеки України в регіональній інтеграції та транскордонному співробітництві розглядали В. Будкін, І. Ілько, А. Никифоров, І. Руснак, В. Фісанов, О. Шемякін та ін. З'явилися дисертаційні дослідження І. Горобець, І. Дмитриченко, О. Долгова, О. Дубрави, Н. Папіш – де темою або її частиною, виступало питання становлення кордонів та транскордонного співробітництва.

Політична лімологія сьогодні отримала потужний імпульс в міру і як наслідок свого розвитку. Підтвердження цьому – не тільки численні публікації, дисертаційні дослідження, міжнародні конференції, а також створення лімологічних науково-дослідних центрів. В Україні сьогодні проблематикою дослідження кордонів системно займаються науково-дослідні інститути, організації й установи, а також незалежні наукові центри, серед яких хочемо відзначити Національний інститут стратегічних досліджень щодо питань безпеки, Інститут світової економіки та міжнародних відносин, Центр Миру, конверсії та зовнішньої політики (Київ), Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень «ЄвроРегіоУкраїна», Інститут історії України НАН України та інші.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Наукове дослідження кордонів призвело до формування лімології – науки про кордони. Сьогодні лімологія – це наука, що вивчає природу і функції кордонів, прикордонні території і регіони, прикордонні процеси і інститути. У відповідності з характером кордонів лімологія поділяється на терралімологію (сухопутні кордони), аквалімологію (водні кордони), аеролімологію (повітряні кордони) і спейслімологію (космічні кордони). Лімологія поділяється на теоретичну (яка вивчає питання функцій і теорій охорони кордонів, методи дослідження кордонів тощо) і практичну (або кордонознавство). Сьогодні лімологія – це багатопрофільна наука, яка включає декілька сфер, серед яких важливе місце займає політична лімологія або лімополітологія. Серед нових сфер лімології належне місце займають юридична, історична, туристична. В Україні сьогодні проблематикою дослідження кордонів системно займаються науково-дослідні інститути, організації й установи, а також незалежні наукові центри, серед яких відмітимо: Національний інститут стратегічних досліджень щодо питань безпеки, Інститут світової економіки та міжнародних відносин, Центр Миру, конверсії та зовнішньої політики (Київ), Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень «ЄвроРегіоУкраїна», Інститут історії України НАН України та інші. В подальших наукових дослідженнях наша увага буде зосереджена на проблематиці та досягненнях лімополітології.

Бібліографічний список:

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М., 1979. – С. 25.
2. Бурдые П. Социология политики / П. Бурдые. – М., 1993. – С. 299.
3. Верменич Я. Исторична лімологія: проблеми концептуалізації / Я. Верменич // Регіональна історія України: Зб. наук. ст. – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – Вип. 5. – С. 29–48.
4. Горин Д. В кольце заклятых других: имитация целостности и ловушки социального мышления / Д. Горин // «Неприкосновенный запас» (Москва). – 2010. – № 3. – С. 75–77.
5. Граница : понятие и термины [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.strana-oz.ru/?numid=7&article=307>
6. Границы в общественной географии и общественно-географической реальности [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://skyglobe.ru/referat/29478>.
7. Козеллек Р. Часові пласти. Дослідження з теорії історії / Р. Козеллек. – К., 2006. – С. 22.
8. Колосов В. А. Геополитика и политическая география / В. А. Колосов, И. С. Мироненко. – М.: Аспект Пресс, 2001, – 479 с.
9. Колосов В. А. Теоретическая лимология : новые подходы / В. А. Колосов // Международные процессы. – 2003. – № 3 (сентябрь-декабрь) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.intertrends.ru/three/004html>.
10. Кордон : визначення, види, функції, проблема якості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://djereho.com/shpargalki/128-politology/geopolituka-shulga/8523-06-kordon-vyznachennya-vydy-fynkc%D1%96yi-prob-lemma-yakost%D1%96>

11. Королев С. А. Российская граница как край пространства: генезис и технологи / С. А. Королев // Россия и современный мир. – 2002. – № 2. – С. 5.
12. Леш А. Пространственная организация хозяйства / А. Леш. – М., 2007. – С. 48.
13. Лотман Ю. М. Семиосфера / Ю. М. Лотман. – СПб., 2000. – С. 258–260.
14. Макарычев А. «Игра понятий»: новая геометрия регионализма в современном европейском контексте / А. Макарычев // Международные процессы. – 2003. – № 3. – С. 70.
15. Міжнародне право: Основні галузі / За ред. В.Г. Буткевича. – К.: Либідь, 2004. – 816 с.
16. Про Державний кордон України: Закон України від 4 листопада 1991 р.// Відомості Верховної Ради України. – 1992. -№ 2. – С. 1.
17. Родоман Б. Б. Основные типы географических границ / Б. Б. Родоман // Географические границы. – М., 1982. – С. 20.
18. Трохимчук С. В. Загальна політична географія з основами геополітики / С. В. Трохимчук. – Львів : ред. вид. відділ Львівського університету. – 1997. – 104 с.
19. Шаблій О. І. Соціально-економічна географія України : навчальний посібник / О. І. Шаблій. – Львів : Світ, 2000. – 680 с.
20. Шлегель К. Европа – пограничная страна / К. Шлегель // Вестник Европы. – 2003. – № 9. – С. 34.
21. Herzfeld M. Antropologia. Praktykowanie teorii w kulturze i społeczeństwie / M. Herzfeld. – Krakow, 2004. – S. 193–216.
22. The Spatial Turn: Interdisciplinary Perspectives / ed. by B.Warf, S.Areas. — London-N.Y., 2009.

Kotsan R. Modern trends of limology development

The process of scientific research of borders and the formation of limology - science of the borders was studied. Limology was presented as the science that studies the nature and function of borders, border areas and regions, border processes and institutions. It was emphasized that according to the nature of the borders limology is divided into terralimology (land borders) aqualimology (water borders) aerolimology (air borders) and spacelimology (space boundaries). The division of limology into theoretical one (which examines issues of functions and border security theories, methods of studying the borders, etc.) and practical one (or border-studing) was presented. It was emphasized that today limology is a multidisciplinary science that includes several fields, among which political limology or limopolitology occupies an important place. It was indicated that among the new areas of limology rightful place is taken by legal, historical, and tourist branches. Current research trends within each of these areas of limology were analyzed and scientists and their contribution to research of border issues were presented. It is noted that in Ukraine nowadays research institutes, organizations and institutions, as well as independent research centers are systematically engaged in the issues of borders research.

Keywords: science of borders, limology, theoretical limology, applied limology, fields of limology, political limology (limopolitics).